

Ryszard Kapusciński

Ében

Zanzibár

Nyugat felé utaztam – Nairobiból Kampalába. Vasárnap hajnal volt, az üres út hullámzó, dombos vidéken át vezetett. Előttem az úton a nap sugarai csillogó, vibráló fénytavakat alkottak. Amint közelebb értem, a fény eltűnt, az aszfalt egy pillanatra szürkévé majd feketévé vált, de máris kigyúlt a következő tó és kis idő múlva újra a következő. Mintha izzó vizek között utaztam volna, amelyek váratlanul gyúltak ki és aludtak el, mint őrült diszko villogó reflektorfényei. Az út mindkét oldalán buja zöld növényzet, eukaliptusz erdők, a „Tea and Bond Co.” hatalmas ültetvényei törtek a magasba, a ciprusok és cédrusok között hol itt, hol ott villant elő valamelyik angol farmer fehér udvarháza. Hirtelen messze, messze, az út végén megpillantottam egy fénylő gömböt, amely egyre nagyobb lett, és sebesen közeledett felém. Alig tudtam lehúzódni az útpadkára, amikor elvihartott mellettem egy motorbicikliből és autóból álló konvoj, amelynek közepén fekete Mercedesben Jomo Kenyattát pillantottam meg. Kenyatta ritkán tartózkodott Nairobi-ban, a miniszterelnöki irodájában, ideje nagy részét Gatunduban, a fővárostól 160 kilométerre fekvő magánrezidenciájában töltötte. Ott hódolt kedvenc időtöltésének – a vezérük szórakoztatására megjelent különféle kenyai törzsi táncegyüttesekben gyönyörködött. A karosszékben üldögélő, botjára támaszkodó Kenyatta, a dobok, sípok, a táncosok kiáltásai által keltett zaj ellenére, gyakran elszundított. Akkor riadt csak föl, amikor a tánc befejeztével a táncosok lábujjhegyen kivonultak, s csönd lett.

De Kenyatta itt és most? Őrült sebességgel száguldó autói? Valami rendkívüli dolognak kellett történnie!

Gondolkodás nélkül megfordultam, és a konvoj nyomába eredtem. Az autók a Nairobi központjában, a City Square-en álló tizenkét emeletes modern épület, a Miniszterelnöki Hivatal elé hajtottak; engem viszont nem engedtek tovább a rendőrök – meg kellett állnom. Egyedül maradtam az üres utcán, senkit sem láttam, hogy nyelvet foghattam volna. Mindenesetre semmi jel sem mutatott arra, mintha magában Nairobi-ban történt volna valami: a kihalt városban vasárnapi álmoság, unalom uralkodott.

Arra gondoltam, be kéne nézni Felikshez, hátha tud valamit. Feliks Naggar a kelet-afrikai Agence France Presse irodájának főnöke volt. Ridgewaysben, Nairobi exkluzív, szuperelegáns negyedében lakott egy villában. Feliks maga külön intézménynek számított. Mindenről tudott, informátorainak hálózata Mozambiktól Szudánig, Kongótól Madagaszkárig terjedt. Ő maga ritkán ment ki a villából. Vagy a szakácsait felügyelte – Afrikában neki volt a legjobb konyhája –, vagy a hallban ült a kandalló előtt, és krimiket olvasott. A szájában mindig szivar lógott. Soha nem vette ki, esetleg arra a rövid időre, amíg bekapott egy falat sült homárt, vagy megkóstolt egy kanálka pisztácia sörbetet. Néha megszólalt a telefon. Naggar fölemelte a kagylót, fölírt valamit egy cetlire, és ment a ház végébe, ahol a távirók előtt a munkatársai ültek (az Afrikában föllelhető legcsinosabb fiatal hinduk voltak ezek). Diktálta nekik a táviratszöveget folyékonyan, egy szuszra, javítás nélkül. Aztán már ment is vissza vagy a konyhába – az ételeket kavargatni, vagy a kandalló elé – krimiket olvasni.

Most is épp így találtam rá: ült a fotelben szivarral a szájában, és krimit olvasott.

– Feliks! – kiáltottam már a küszöbről – valami történik, mert Kenyatta pont most jött vissza Nairobi-ba! És elmeséltem neki, hogyan találkoztam Ugandába tartva a kormányzati konvojjal.

Naggar a telefonhoz szaladt, és elkezdett a világ négy tája felé telefonálni. Én meg bekapcsoltam a rádióját. Egy fenomenális világvevő volt, egy Zenith, amilyenre évek óta vágytam. Több száz adót fogott, még a hajók rádiójeleit is. Eleinte csupa istentisztelet, vasárnapi prédikálás, orgonamuzsika jött be. Reklámok, érthetetlen nyelvű adások, műezzin kiáltások. De hirtelen, a sisterség, recsegés mögül alig hallható hang ütötte meg fületem: ... Zanzibár szultánjának zsarnoksága egyszer s mindenkorra végetért ... a vérszívó kormány, amely ... a forradalom főparancsnoksága nevében... marsall...

Újabb sisterségek, recsegések, elhaló, szaggatott szöveg és az itteni felkapott Mount Kenya együttes ritmusai. Ez volt minden, de a legfontosabbat megtudtuk – fordulat történt Zanzibáron! Az éjszaka kellett történnie. Most már világos volt, miért sietett Kenyatta Nairobi-ba. A lázadás áterjedhetett volna Kenyára és egész Kelet-Afrikára. Egy második Algéria vagy Kongó alakulhatott volna ki. Számunkra – Feliks számára és az én számomra – azonban ebben a pillanatban egy dolog volt a döntő: hogyan jussunk el Zanzibárra?

Először az East African Airways-t hívtuk föl. Azt mondták, hogy legközelebb hétfőn indul repülőgép Zanzibárra. Lefoglaltunk két helyet. Egy óra múlva azonban fölhívtak minket, hogy a zanzibári repülőtér le van zárva, a járatok egyelőre szünetelnek. Mit tegyünk, hogyan jussunk el Zanzibárra? Van egy gép, amely este indul Dar es-Salaamba. Onnan a sziget már nincs messze – negyven kilométer az óceánon. Nincs más választásunk, elrepülünk Darba és onnan valahogy eljutunk a szigetre. Közben Feliks házában összegyűlt az összes többi, Nairobi-ban állomásozó tudósító. Negyvenen voltunk. Amerikaiak, angolok, németek, oroszok, olaszok. Mind úgy döntöttek, hogy ugyanazzal a géppel fognak repülni.

Dar es-Salaamban a Hotel Imperialt szálltuk meg. Az öreg szálloda hatalmas verandájáról az öbölre lehetett látni. Az öbölben a zanzibári szultán fehér jachtja ringatózott. Az ifjú szultán – Seyyid Jamshid bin Abdulla bin Khalifa bin Harub bin Thwain bin Said – ezen a jachton menekült el hátrahagyva palotáját, kincstárát és piros Rolls-Royce-át. A jacht legénységének tagjai meséltek a szigeten zajló nagy vérengzésről. Mindenütt holttestek hevernek. Az utcákon patakokban folyik a vér. A csöcselék fosztogat, nőket erőszakol, gyűjtogat. Senki sem menekülhet.

Zanzibár egyelőre el volt vágva a világtól. Rádiójuk óránként közölte, hogy minden, a szigeten leszállással kísérletező repülőgépet le fognak lőni. És minden közeledni próbáló hajót vagy csónakot elsüllyesztenek. Azért volt a figyelmeztetés, mert intervenciót kellett tartaniuk. Hallgattuk ezeket a kommunikékat tehetetlenségre, véget érni nem akaró várakozásra ítelve. Még reggel olyan hírt kaptunk, hogy brit hadihajók tartanak Zanzibár felé. Tom, a Reuters tudósítója a kezét dörzsölte, arra számított, hogy helikopterrel átszállítják őt egy hadihajóra, s a tengerészgyalogosok első egységével együtt fog partra szállni. Mindannyian ugyanazon törtük a fejünket – hogyan juthatnánk a szigetre? Én voltam a legrosszabb helyzetben, mert nem volt pénzem. Ilyen esetekben, forradalmak, puccsok, háborúk idején, a nagy hírügynökségek nem foglalkoznak a kiadások nagyságával. Fizetnek, amennyit csak kell, hogy első kézből szerezzenek híreket. Az AP, az AFP vagy a BBC tudósítója ilyenkor repülőt bérel, hajót bérel, autót vásárol akár néhány órányi használatra is – bármit, csak jusson el az esemény színhelyére. Ilyen konkurencia mellett semmi esélyem sem volt, csakis valami jó alkalomra vagy váratlan szerencsére számíthattam.

Délben a szállodától nem messze kikötött egy halászbárka. Néhány amerikai újságíró hozott, arcukat rákvörösre égette a nap.

Reggel megpróbálták a halászbarkán a szigetre jutni, már egészen közel jártak, de a partról olyan sűrűn lőtték őket, hogy le kellett mondaniuk a további útról, s vissza kellett fordulniuk: a tengeri út el volt zárva.

Ebéd után elmentem a repülőtérré, hogy megnézzem, mi ott a helyzet. A hall tele volt újságírókkal, halomban heverték a kamerák és bőrdöngők. A riporterek többsége fotelekben szundikált, mások a bárban sörözgettek izzadtan, a hőségtől kimerülten, álmatagon. Elrepült a kairói járat, s hirtelen nagy csönd lett. A kifutópályán egy tehéncsorda vonult át. Ezenkívül az életnek semmi egyéb nyomát nem lehetett fölfedezni abban az átforrósodott, halott térben, abban a világvégi, néptelen pusztaságban.

Már azon voltam, hogy visszatérek a városba, amikor hirtelen fölbukkant Naggar, karon fogott és félrehúzott. Körülnézett, nem hallja-e valaki, s bár egyedül voltunk azon a helyen, suttogva, titokzatosan elmondta, hogy ő és Arnold (az NBC operátora) kibéreltek egy kis repülőgépet, s lefizettek egy pilótát, aki hajlandó elvinni őket Zanzibárra, de nem indulhatnak, mert a zanzibári repülőtér továbbra is le van zárva. Épp most voltak fenn az irányítótoronyban, és beszéltek a zanzibári toronnyal, hogy odarepülhetnek-e, de azok ott azt válaszolták, hogy nem, mert tüzet nyitnak rájuk.

Naggar, miközben ezeket mesélte, alighanem ideges lehetett, mert eldobta alighogy meggyújtott szivarját, és sietve másikat vett elő.

- Mi a véleményed – kérdezte –, mit lehetne tenni?
- Miféle repülőt béreltetek? – kérdeztem vissza.
- Egy Cessnát – válaszolta –, négyszemélyes.
- Feliks – szóltam –, ha sikerül engedélyt szereznem a leszállásra, elviszel ingyen?
- Az csak természetes! – vágta rá azonnal.
- Jól van. Egy óra múlva jelentkezem.

Amikor mindezeket mondtam, tudtam, hogy blöffölök, de később kiderült, hogy nem is volt egészen blöff. Autóba ugrottam, és a városba hajtottam.

A belváros szívében, az Independence Avenue közepe táján áll egy bezsaluzott négyemeletes, árnyékos, áttört balkonokkal körbeépített épület – a New Africa Hotel. A tetőn jókora terasz található bárpulttal és néhány asztalkával. Ez az a hely, ahol ma egész Afrika konspirál. Itt találkoznak a földrész különféle tájairól érkezett menekültek, szökevények, száműzöttek. Általában egy asztalnál ül itt a mozambiki Mondlane, a zambiai Kaunda, a zimbabwei Mugabe. Egy másik asztalnál a zanzibári Karume, a malawi Chisiza, a namíbiai Nujoma stb. Ezen a vidéken Tanganyika az első független állam, az összes gyarmatról vonzza hát az embereket. Estéknént, amikor a levegő kissé lehül, s odafent frissítő szellő fúj a tenger felől, a terasz megtelik emberekkel, akik vitatkoznak, terveket szőnek, erejüket, esélyeiket latolgatják. A terasz ilyenkor irányítóközponttá, ideiglenes parancsnoki híddá alakul. Mi, tudósítók gyakran járunk ide, hogy megtudjunk valamit. Ismerjük már az összes vezetőt, tudjuk, kihez érdemes odaülni. Tudjuk, hogy a kedélyes, nyitott Mondlane szívesen beszél, a rejtélyes, zárkózott Chisiza viszont ki sem nyitja a száját.

A teraszra mindig fölszűrődött letről a zene. Két emelettel lejjebb a lódi Henryk Subotnik úr a Paradise nevű éjszakai lokált működteti. Amikor kitört a második világháború, Subotnik a Szovjetunióba került, aztán pedig Iránon át hajóval Mombasába jutott. Ott megbetegedett maláriában, s ahelyett, hogy Anders seregéhez csatlakozva Európába ment volna, végleg Tanganyikában maradt.

Az ő bárjában mindig tömeg, tolongás és zaj van. A vendégeket a szép sztriptíz táncosnő, a csokoládés színű Miriam bájai vonzzák. Fő attrakciója a banán különleges módon történő megtisztítása és elfogyasztása.

- Tudja-e, Henryk – kérdeztem Subotnikot, akit épp a bárban találtam –, hogy Zanzibáron nagy zűrzavar van?
- Hogy tudom-e? – csodálkozott. – Mindent tudok!
- És mondja, Henryk – kérdeztem tovább –, maga szerint Karume ott van?

Abeid Karume a zanzibári Afro-Shirazi Party vezetője volt. Bár a legutóbbi választásokon ez, a sziget fekete, afrikai lakosságát tömörítő párt szerezte meg a szavazatok többségét, mégis az arab kisebbség London által támogatott pártja, a Zanzibar Nationalist Party alakított kormányt. A fölháborodott afrikaiak fellázadtak, és megdöntötték az arabok kormányát. Ez volt a két nappal korábban történt események pontos háttere.

- Hogy Karume ott van-e? – Subotnik nevetéséből nem volt nehéz kitalálnom, hogy Karume biztosan a szigeten van.

És nekem ennyi elég is volt.

Visszahajtottam a repülőtérré. Feliksszel – manőverezve, hogy senki se sejtse, hova megyünk – föllopakodtunk az irányítótoronyba. Feliks megkérte az egyik ügyeletest, hogy kapcsoljon össze minket telefonon a zanzibári repülőtér irányítótoronyával. Amikor odaát beleszólt valaki a telefonba, átvettem a kagylót, és megkérdeztem, beszélhetnék-e Karuméval. Nem volt a telefon közelében, de azt mondták, rövidesen ott lesz. Letettem a kagylót, és úgy döntöttünk, hogy várunk. Negyedóra múlva megcsörrent a telefon. Felismertem Karume öblös, rekedtes hangját. Karume húsz évig közönséges tengerészként hajózott a világ tengerein, s most, még ha suttogva beszélt is valakinek a fülébe, olyan hangosan kiabált, mintha a viharos óceán hangját akarná túlúvölteni.

– Abeid – mondtam –, van itt egy kis repülőgépünk, és hárman vagyunk: egy amerikai, egy francia meg én. Szeretnénk átrepülni hozzátok. Lehetséges ez? Semmiféle disznóságokat nem fogunk írni, ezt megígérem. Esküszöm – semmi hazugságot! El tudnád intézni, hogy ne lőjenek ránk, amikor leszállunk?

Hosszú csönd után szólalt meg újra. Azt mondta, megvan az engedély, és várni fognak minket a repülőtéren. A repülőgéphez szaladtunk, és hamarosan már a tenger fölött repültünk. Én a pilóta mellett ültem, Feliks és Arnold pedig hátul. A kabinban csönd volt. Őrültünk, persze, hogy sikerült áttörnünk a blokádot, és hogy mi leszünk az elsők a szigeten, ugyanakkor azonban nem nagyon tudtuk, mi vár ránk igazán.

Egyfelől arra tanított a tapasztalat, hogy az ilyen krízishelyzetek távolról sokkal veszélyesebbeknek, rosszabbaknak látszanak, mint amilyeneknek aztán közelebről bizonyulnak. Képzeletünk ugyanis kiéhezve várja és mohón szívja magába a legkisebb szenzációt, a veszély legapróbb jelét, a lőpor legenyhébb szagát is, hogy aztán azonnal föl nagyítsa ezeket a jeleket hatalmas, bénító méretekre. Másfelől viszont azt is tudtam, hogy minden társadalmi robbanás, azok a pillanatok, amikor a nyugodt és lassú víz kavargni, forni kezd – az általános káosz, fejtelenség, az örült kavargás pillanatai. Könnyű ilyenkor, a zűrzavarban akár tévedésből is meghalni, mert valaki valamit nem jól értett, vagy nem vett észre időben. Ilyen időkben a véletlen kap nagy szerepet, a véletlen válik a történelem igazi urává, irányítójává.

Jó félórányi repülés, és már közeledünk is a repülőtérhez. Zanzibár: régi arab város, fehér, kőből kicsipkézett brosstű, távolabb kókuszpálma erdők, hatalmas szétágazó szegfűszegfák és kukoricatáblák, maniokátáblák, s mindez a strandok világító sávjával, a ringatózó halászbarkáktól tarka, szeladinzöld öblöcskék betüremkedéseivel keretezve. Amikor már a földhöz közelítünk, megpillantjuk a leszállópályát két oldalán fölállított fegyvereseket. Megkönnyebbülünk, mert nem céloznak ránk, nem lőnek. Több tucatnyian vannak, azonnal látjuk, hogy szedett-vedett az öltözködésük, félig meztelenek. A pilóta a főépület elé vezeti a gépet. Karume nincs ott, de vannak valamiféle emberek, akik Karume megbízottjaiként mutatkoznak be. Közlik, hogy elvezetnek minket egy szállodába, és kéri, hogy a repülőgép azonnal repüljön vissza.

Két rendőráutóval megyünk a városba. Az út üres, embert alig látni, lerombolt házak, egy kifosztott kis üzlet mellett haladunk el. A városba hatalmas, masszív kapun jutunk be, mögötte azonnal szűk utcák következnek, olyan keskenyek, hogy autónk alig fér el bennük. Ha valaki szemből jön, be kell állnia egy kapualjba, meg kell várnia, míg elhajtunk.

Most azonban kihalt a város, a házakon az ajtók zárva vagy kitépve keretükből, a zsalugáterek bereteselve. Egy „Maganlal Yejchand Shah“ feliratú letépett cégtábla fekszik a földön, a Noorbhai Aladin and Sons nevű üzlet kirakata bezúzva, és ugyanígy nyitott és üres a szomszédos, M.M. Bhagat and Sons és az Agents for Favre Leuba-Geneva nevű bolt is.

Néhány meztlábás fiú jön szembe, egyiküknél puska.

– Ez a mi gondunk – mondja egyik vezetőnk. Alinak hívják. Szegfűszeg-ültetvényen dolgozott. – Csak néhány tucatnyi, rendőröktől elszedett, öreg puskánk volt. És csak nagyon kevés automata fegyverünk. Legfőbb fegyverzetünk a machete, a kés, feszítővas, bot, dorong, szekerce, kalapács. Egyébként majd meglátjátok.

A kiüresedett arab negyedben lévő Zanzibar Hotelben kaptunk szobákat. Az épületet úgy emelték, hogy mindig árnyékos és hűvös volt. Beültünk a bárba pihenni egyet. Általunk ismeretlen emberek jöttek hozzánk, hogy megnézzenek és üdvözljenek minket. Egyszer csak bejött egy apró, mozgékony öregasszony. Kérdezősködni kezdett: minek jöttünk, mit akarunk, honnan érkezünk? Amikor hozzám jutott, és megmondtam neki, honnan jöttem, megfogta a kezemet, mozdulatlaná dermedt, és folyékonyan szavalni kezdett:

*Mióta a múzsáknak komoly szórakozásként
a csamolaszi hársfa védő ánya alatt
lantod s királyi ríméd a derűs gondolat
művészetébe fűzött mindent, mit ember átélt:*

Naggar, Arnold, a kísérőink, az összes meztlábás harcos, akik már megtöltötték a szálloda hallját, mind megdöbbenve figyeltek.

*örök dicsőségedre immár négy századunk
a te korsód s méz-söröd ízeit érzi vissza
s a lengyel hárs, ha nyit, mind nevedet illatozza,
nagy költőnk, Kochanowski, szeretett Jánosunk!
(ford.: Szabó Lőrinc)*

– Staffot idézte? – kérdeztem bizonytalanul.

– Hát persze, hogy Staffot. Leopold Staffot! – válaszolta az asszony diadalmasan. – Helena Trembeckának hívnak. Podoléből származom. Itt a közelben van a szállodám. Pigalle a neve. Jöjjön át oda! Ott találja Karumét is, az embereit is, mert ingyen adom nekik a sört!

Mi történt Zanzibáron? Miért vagyunk itt, ebben a szállodában, amelyet néhány meztlábás forrófejű őriz bozótívágó késekkel? (Igaz, a parancsnokunknak puskája van, de nem vagyok benne biztos, hogy az meg is van töltve).

Nos, ha valaki figyelmesen szemügyre veszi Afrika térképét, láthatja, hogy a földrészt számos sziget övezi. Vannak közöttük olyan kicsi szigetek, amelyeket csak a részletes hajózási térképek tüntetnek föl, a nagyobbakat azonban a közönséges földrajzi atlaszokban is megtaláljuk. A kontinens nyugati felén sorakozik: Jalita és Kerkenna, Lampion és Lampedusa, a Kanári-szigetek és a Zöld-foki-szigetek, Gorée és Fernando Poó, Tristan da Cunha és Annobón, a keleti oldalon pedig – Schadwán és Gifátn, Suakin és Dahlak, Szokotra, Pemba és Zanzibár, Mafia és Amirante, Comore, Madagaszkár és a Mascarenhas-szigetek. A valóságban ennél sokkal, sokkal több sziget van – több tucatnyi, sőt, több száz, mert sok közülük szétágazik, egész szigetvilágot alkotva, másokat korall- és homokzátonyok különös világa vesz körül, amely csak az apály óráiban mutatja meg színeinek és formáinak elbűvölő gazdagságát. E szigetek és földfokok tömege alapján azt képzelhetnénk, hogy Afrika esetében a teremtés mintha abbamaradt, félbeszakadt volna, és az, ami ma látható és tapintható a kontinensből, az csupán a geológiai Afrika óceánokból kiemelkedő része, a többi viszont a víz alatt maradt, és ezek a szigetek ennek a maradék résznek a víz fölé emelkedő csúcsai.

Ennek a geológiai jelenségnek megvoltak a maga történelmi következményei. Afrika régóta volt egyszerre ijesztő és csábító. Egyfelől félelmet keltett a külföldiekben, ismeretlenül, feltáratlanul létezett. Évszázadokon át eredményesen védelmezték belső adottságai – a nehéz, trópusi klíma, a gyilkos, régebben gyógyíthatatlan betegségek (malária, himlő, álomkór, lepra), az utak és szállítási lehetőségek hiánya, valamint, igen gyakran, lakóinak makacs ellenállása. Afrikának ez a megközelíthetlensége megteremtette a titokzatosság mítoszát: a conradi sötét lyuk már a napfényes tengerparton kezdődött, amikor az idegenek hajóikról a partra léptek.

Ugyanakkor Afrika csábító is volt, a gazdag zsákmány délibábját vetítette az ide merészkedők elé.

Aki az afrikai partok felé indult, a legkockázatosabb, végső, életre-halálra menő játékba kezdett: az ide érkező európaiak több mint felét még a XIX. század első felében is elvitte a malária, azok közül azonban, akik életben maradtak, sokan gyorsan szerzett nagy vagyonok tulajdonosai lettek – hajószámra vitték magukkal az aranyat, elefántcsontot és mindenekeleőt – a fekete rabszolgákat.

És itt sietnek a világ minden tájáról összesereglett tengerészek, kereskedők és rablók segítségére a kontinens partjai mentén szétszórta szigetek mint hídfőállások, támaszpontok, kikötők, telepek. Mindenekeleőt is biztonságosak: eléggé távol fekszenek a partoktól ahhoz, hogy az afrikaiak ne érhék el őket imbolygó, fatörzsből vájt csónakjaikkal, eléggé közel viszont ahhoz, hogy a bennszülöttekkel kapcsolatot lehessen kötni és fenntartani.

A szigetek szerepe különösen a rabszolga-kereskedelem idején nőtt nagyra – egy sor szigetet ugyanis koncentrációs táborrá alakítottak, ahol fogva tartották a hajóra váró, Amerikába, Európába, Ázsiába szállítandó rabszolgákat.

Rabszolga-kereskedelem: négy száz évig tart, kezdődik a XV. század közepén, és befejeződik?... Hivatalosan a XIX. század második felében, de van, ahol még később, pl. Észak-Nigériában csak 1936-ban. Ez a kereskedelem központi szerepet játszik Afrika történelmében. Emberek millióit (különböző számítások szerint 15-30 millió embert) raboltak el és szállítottak borzalmas körülmények között az Atlanti-óceánon túlra. Becslések szerint egy-egy ilyen út alkalmával (két-három hónapig tartott) az éhségtől, levegőtleniségtől és szomjúságtól a rabszolgák fele elpusztult, de olyasmir is előfordult, hogy senki sem élte túl az utazást. Akik túléltek, később cukornád-ültetvényeken, gyapotültetvényeken dolgoztak Braziliában, a Karib-szigeteken, az Egyesült Államokban, építve a másik félteke gazdagságát. A rabszolga-kereskedők (főleg portugálok, hollandok, angolok, franciák, amerikaiak, arabok és afrikai cinkosai) elnéptelénítették a földrészt, és nyomorult vegetálásra ítélték: még a mi korunkban is hatalmas térségek álltak üresen, sivataggá változtatva. Afrika a mai napig nem tért magához ebből a szörnyű rémálomból.

A rabszolga-kereskedelemnek azonban megvoltak a maga káros lélektani következményei is. Megmérgezte Afrika lakói között az emberi kapcsolatokat, gyűlöletet szított, háborúkat gerjesztett. Az erősebbek igyekeztek legyőzni a gyengébbeket, hogy eladhassák őket a rabszolgapiacra, a királyok alattvalóikat, a győztesek foglyaikat, a bíróságok az elítélteket adták el rabszolgának.

És ez a kereskedelem volt az, amely az afrikai ember lelkének a legmélyebb és legtovább sajtó, tartós sérülését okozta – a kisebbségi komplexust: én, a fekete az vagyok, akit a fehér kereskedő, gyarmatosító, gyilkos elrabolhat a házából, a földjéről, akit rabláncra fűzhet, hajóra hajthat, áruként kínálhat a piacon, aztán korbáccsal kényszeríthet embertelen robotra.

A rabszolga-kereskedők ideológiája az a nézet volt, hogy a fekete afrikai nem-ember, hogy az emberiség emberekre és alemberekre osztható, s hogy ez utóbbiakkal bármit lehet tenni, legjobban, ha előbb kihasználják a munkájukat, aztán megsemmisítik őket. Ezeknek a kereskedőknek a feljegyzéseiben már megjelenik (igaz, primitív formában) a rasszizmus és totalitarizmus egész későbbi ideológiája annak alaptézise, hogy tudniillik a másféle ember: ellenség, sőt: nem-ember. A rögeszmés megvetésnek és gyűlöletnek, aljasságnak és elvadultságnak ez az egész filozófiája, még mielőtt Kolima és Auschwitz építését inspirálta volna, már évszázadokkal korábban megfogalmazódott a „Marthy” és „Progresso”, a „Mary Ann” vagy a „Rainbow” hajók kapitányainak feljegyzéseiben, hajókabinjaiban, amikor az ablakból a pálmaerdőket és a felforrósodott homokpartot bámulták, miközben a Sherbro, Kwale vagy Zanzibár szigeteken kikötött hajóikon a fekete rabszolgák következő szállítmányára vártak.

Ebben a tulajdonképpen bolygó méretű kereskedelemben – mert részt vett benne Európa, mindkét Amerika, a Közel-Kelet és Ázsia számos országa – Zanzibár szomorú, fekete csillag, komor név, elátkozott sziget. Ide tartanak éveken, sőt, évszázadokon át a földrész belsejében, Kongóban, Malawiban, Zambiában, Ugandában és Szudánban frissen összefogdosott rabszolgák karavánjai. A szökés megelőzése érdekében gyakran kötélre fűzött rabszolgák egyúttal hordároként is szolgálnak – ők cipelik a kikötőbe, a hajókra tonnaszám az értékes árut – az elefántcsontot, pálmaolajat, állatbőröket, drágaköveket, ébent.

Amikor aztán a szárazföldről csónakokon átszállítják őket a szigetre, kezdődik az embervásár. A rabszolgapiac neve Mkunazini – ez a tér nem messze van mostani szállodámtól, és egy anglikán templom áll rajta. Az árak változóak: a gyerekekért kapható egy dollártól kezdve a szép, fiatal lányért kapható tizenkét dollárig terjednek. Elég magas árak ahhoz képest, hogy Senegambióban a portugálok egy lóért akár tizenkét rabszolgát is kaptak.

A legegészségesebbeket és legerősebbeket ezután a Mkunazinról a kikötőbe hajtják: ez közel van, alig párszáz méternyire. Innen pedig, külön erre a célra kijelölt hajókon Amerikába vagy a Közel-Keletre kerülnek a rabszolgák. A súlyos betegeket, akikért senki sem adott még pár centet sem, az embervásár befejeztével a köves partra hajtják: itt a falkákban kóborló elvadult kutyák aztán fölfalják őket. Azok viszont, akiknek idővel sikerül fölépülniük, megerősödniük, Zanzibáron maradnak, és rabszolgaként dolgoznak a hatalmas szegfűszeg- és kókuszpálma-ültetvények arab tulajdonosainál. Ezeknek a rabszolgáknak számos unokája vesz most részt a forradalomban.

Kora reggel, amikor a tenger felől még friss szellő fújdogált, és viszonylag hűvös volt, elindultam a városba. Két fiatal férfi jött mögöttem bozótívó késsel felszerelve. Testőrök? Őrök? Rendőrök? Nem is próbáltam velük szót érteni. Az egyszerű, vacak macheté láthatóan gondot jelentettek nekik. Hogyan vigyék? Büszkén és félelmetesen vagy inkább bátortalanul és titokban? A machete eddig a bérmunkás, a pária szerszáma, az alacsony származás jele volt, s most, néhány nap óta a rang és hatalom szimbóluma. Akinek ilyen bozótívó kés volt a kezében, a győztes osztályhoz tartozott, a legyőzöttek ugyanis üres kézzel, fegyvertelenül jártak.

A szállodából egyenesen a régi arab városokra jellemző keskeny utcákba jut az ember. Nehéz megmondanom, miért építkeztek olyan szorosan, zsúfoltan ezek az emberek, miért préselődtek úgy össze, hogy egymás hegyén-hátán kellett szoronganiuk. Hogy ne kelljen messzire járniuk? Hogy könnyebben megvédhessék a várost? Nem tudom. Másfelől a rengeteg fal, az egymásra rétegződő tornácok, beugrók, ereszek és tetők őrizték és megtartották, mint jeges kincstárak, az árnyékokat, azt a kis hűvös légáramlatot, amely elviselhetővé tette a déli órák borzalmas hőségét.

Hasonló előrelátással és fantáziával tervezték meg az utcákat is. Úgy helyezkednek el ugyanis, hogy bármerre, bármilyen irányba induljon is el az ember, végül mindig a tengerpartra, egy széles bulvárra jut, amely tágasabb, kellemesebb, mint a zsúfolt belváros.

A város most üres és kihalt. Micsoda kontraszt ez ahhoz képest, ahogyan még néhány napja is festett! Mert Zanzibár olyan hely volt, ahol a fél világ találkozott. Évszázadokkal ezelőtt az itteni törzsek által lakott szigeten az iráni Sirázból menekült muzulmánok telepedtek le, akik aztán összekeveredtek a helyi lakossággal, annak részévé váltak, bár megőriztek bizonyos különállást: nem Afrikából, hanem Ázsiából származtak ide. Aztán szép lassan beszüremkedtek az arabok a Perzsa-öbölből. Legyőzték a szigetet kormányzó portugálokat, megszerezték a hatalmat, és kétszázhatvan évig gyakorolták azt. Elfoglalták a vezető helyeket a legjövendelműzőbb ágazatokban: a rabszolga- és elefántcsont-kereskedelemben. Az ő tulajdonukba kerültek a legjobb földek, a legnagyobb ültetvények. Hatalmas flottájuk volt. A kereskedelemben később jelentős pozícióra tettek szert a hinduk, pakisztániak és európaiak – főleg angolok és németek – is.

A szigetet formálisan a szultán – ománi arabok leszármazottja – kormányozta, valójában azonban brit gyarmat (hivatalosan: protektorátus) volt.

Zanzibár dús, termékeny ültetvényei vonzzák a kontinensről az embereket. Munkát találnak a szigeten a szegfűszeg és kókusz szüretelésénél. Egyre többen maradnak itt közülük, kezdenek letelepedni. Ezen az éghajlaton, az itteni szegénység mellett átköltözni egyik helyről a másikra nem nehéz: néhány óra alatt föl lehet állítani egy kalyibát, el lehet benne helyezni az egész vagyont: egy inget, egy fazekat, egy ivóvízes üveget, egy darabka szappant és egy gyékényt. Így az embernek már tető van a feje fölött, és mindenekelőtt helyet talált magának a földön, és ekkor elkezd körülnézni, mit lehetne enni. Ez már nehezebb ügy. A gyakorlatban munkát csak egy arab ültetvényén lehet kapni – minden az ő kezükben van. Ezt a helyzetet a kontinensről érkezett jövevények évek múltán normális dolognak fogja föl, amíg a környéken föl nem bukkan valamilyen pártvezér, valamilyen agitátor, és el nem mondja neki, hogy az arab az másféle ember, és hogy a másság fogalmának baljós látú, sátni következményei vannak, mert a másféle ember idegen, vérszópó ellenség. A jövevény azt a világot, amelyet addig istenei és ősei által egyszer s mindenkorra berendezett világnak tartott, most igazságtalan, megalázó valóságként kezeli, amelyet, ha tovább akar élni, meg kell változtatni.

Azért olyan hatékony az etnikai agitálás, mert könnyen felfogható: a másféle embert látni lehet, bárki találkozhat vele, megjegyezheti a külsejét. Nem kell könyveket olvasni, gondolkodni, vitatkozni: elég látni a másféle embert.

Zanzibáron ezt az egyre feszültebb etnikai dichotómiát egyfelől az arabok (a lakosság húsz százaléka), másfelől ezek alattvalói: helybeli és kontinensről érkezett fekete afrikaiak, vagyis kis farmerek és halászok, a bérmunkások meghatározhatatlan, változó tömege, a házi cselédek, őszvérhajcsárok, hordárok alkotják.

Mindezek a dolgok akkor zajlanak, amikor az arab világ is, fekete Afrika is a függetlenséghez vezető útra lépett. De mit jelent ez Zanzibáron? Itt az arabok ezt mondják: függetlenséget akarunk (ezen azt értik, hogy továbbra is hatalmon akarnak maradni). Az afrikaiak ugyanezt mondják: függetlenséget akarunk, de az ő jelszavuknak más a jelentése, nevezetesen – minthogy mi vagyunk a többség, a hatalomnak a mi kezünkbe kell kerülnie.

Ez a viszály magva és a konfliktusok lényege. Az angolok meg még olajat öntenek a tűzre. Mivel jó viszonyban vannak a Perzsa-öböl szultánjaival (ezek közül való Zanzibár szultánja is), ugyanakkor félnek a lázongó Afrikától, azt hangoztatják, hogy Zanzibár az arab világ része, nem pedig az afrikai világé, s amikor függetlenséget adnak Zanzibárnak, egyúttal az arabokat is megerősítik

hatalmukban. Ez ellen tiltakozik az Afro-Shirazi Party nevű afrikai párt, amelynek Abeid Karume a vezetője, de ez a párt legálisan, a törvényeket betartva tiltakozik, mert ellenzik ugyan, de parlamentáris ellenzik.

Eközben Zanzibáron fölbukkan egy fiatal ugandai férfi – John Okello. Éppen betöltötte huszonötödik évét. Több foglalkozása is van, vagy – ahogyan az Afrikában gyakran előfordul – legalábbis ezt állítja magáról – kőfejtő is, kőműves is, szobafestő is. Félanalfabéta, de karizmatikus egyéniség, küldetéstudat hajja. Van néhány egyszerű vezéreszméje, ezek kőfejtés vagy téglarakás közben jutnak eszébe:

- Az Úristen Zanzibárt az afrikaiaknak adta, és azt ígérte nekem, hogy a sziget visszakérül hozzánk;
- Le kell győzni, ki kell kergetni az arabokat, másként továbbra is elnyomnak minket;
- Tudni kell, melyik a kenyér vajas oldala: nincs mit számítani azokra, akiknek van munkájuk, ügyünket csak az éhezők támogathatják;
- Nem fogunk bevonni harcunkba olyan politikusokat, mint Karume és mások. Ők nagy emberek, kár lenne, ha bukás esetén megölnék őket;
- Megvárjuk, míg az angolok távoznak. Az angolokkal nem bírunk el. Amikor már csak az arabok maradnak itt, másnap lecsapunk rájuk.

Ezek a gondolatok annyira lekötik és igénybe veszik Okellót, hogy gyakran kell elvonulnia az erdőbe, mert csak ott tud gondolataiban nyugodtan elmélyülni. Ugyanakkor azonban, már Zanzibár függetlenségének kikiáltása előtt egy évvel, saját szakállára titkos hadsereget kezd szervezni. Sorra járja a sziget falvait, városkáit, osztagokat szervez – ez összesen több mint háromezer embert jelent. Azonnal elkezdődik a kiképzés. Gyakorolják az íjak, kések, husángok és dzsidák használatát. Más egységek szekercékkel, machetékkel, láncokkal és kalapáccsokkal gyakorlatoznak. Kiegészítő foglalkozásként elsajátítják a birkózást, bokszolást, kőhajigálást.

A felkelés előestéjén Okello hadimarsallá nevezi ki magát, néhány legközelebbi társának pedig – ezek főként ültetvények bémunkásai és egykori rendőrök – hadseregtábornoki címetek ad.

Három héttel azután, hogy Fülöp herceg Erzsébet királynő nevében átadja a szigetet az arab kormánynak, John Okello hadimarsall egy éjszaka alatt átveszi Zanzibáron a hatalmat.

Délelőtt Feliks, Arnold és én kísérőinkkel a hadimarsall főhadiszállására megyünk. Egy arab ház udvarán (nem tudom, miféle ház) rengeteg ember nyüzsög. Asszonyok nyílt tűzőn maniókát és zöldségeket főznek, csirkét, bárány saslikot sütnek. Vezetőink a tömegben keresztül a ház belseje felé tolnak minket. Az emberek kelletlenül nyitnak utat, gyanakvóan méregetnek minket, de kíváncsiak is, hiszen ilyen pillanatokban a fehérek elbújnak a kuckóikban. A nagy, keleti stílusú hallban egy ében karosszékben ül Okello, és cigarettázik. Nagyon sötét bőrű, masszív arcú, széles vonású férfi. A fején rendőrsapka, mert elfoglalták a rendőrség raktárait, s találtak bennük némi puskát és egyenruhát. Az ő sapkájának peremét azonban egy darab világoskék ruhaanyaggal kötötték át (hogy miért éppen világoskékkel – nem tudom). Okello mintha nem is volna jelen, sokkos állapotban ül, olyan benyomást tesz, mint aki nem lát minket. Körülötte tolonganak, lökdösődnek, kiabálnak, gesztikulálnak az emberek, tökéletes a káosz, senki nem is próbál uralkodni rajta. Beszélgetésről természetesen szó sem lehet. Már csak egyet akarunk – Okello engedje meg, hogy továbbra is a szigeten maradjunk. Kísérőink ezt magyarázzák neki. Okello igent int a fejével. Egyszer csak magához tér, föleszmél, elnyomja cigarettáját, és föláll, hogy elkísérjen minket. Öreg puskát vet a vállára, egy újabbat a kezébe vesz. Másik kezével előbb megigazítja övébe dugott pisztolyát, aztán egy másik pisztolyt még föl is markol, és így, állig fölfegyverkezve, tol minket maga előtt, s kivezet az udvarra, mintha kivégzésre mennénk.

Gyötrő betegségem egyik megnyilvánulása az állandó, legyengítő láz. Este szökik föl, s ilyenkor olyan érzésem támad, hogy csontjaim sugározzák a magas hőmérsékletet. Mintha valaki a gerincvelőm helyére fémspirálokat helyezett volna, s az elektromos hálózatba kapcsolta volna azokat. A spirálok fehér izzásig melegszenek, és egész csontozatom, láthatatlan, belső tüztől körülveve, lángokban áll.

Nem tudok elaludni. Ilyen estéken fekszem Dar es-Salaamban, a szobámban, s figyelem, hogyan vadásznak a gyíkok. Azok, amelyekkel a lakásokban lehet találkozni kicsik, nagyon mozgékonyak, téglavörös vagy világosszürke színűek. Ügyesek, hajlékonyak – könnyedén futkosnak a falakon és a plafonon. Soha sem mozognak normális, nyugodt léptekkel. Először állnak mozdulatlanul, dermedten, aztán váratlanul nekilödnak, elérnek valamilyen csak általuk ismert célt, aztán újra mozdulatlaná dermednek. Csak gyorsan lüktető törzsükön látni, hogy az a nekirugaszkodás, az a sebes vágta úgy kimerítette őket, hogy most igazán pihenniük, szusszanniuk kell egyet a következő villámgyors nekiiramodás előtt.

A vadászatot este kezdik, amikor a szobában már ég a villany. Érdeklődésük és támadásuk tárgya bármely rovar – légy, ganajtúró bogár, molylepke, éjszakai lepke, de főleg moszkító – lehet. A gyíkok váratlanul bukkannak föl, mintha valaki katapultból lőtte volna ki, s ragasztotta volna őket a falra. Körbetekingélnek, de fejük nem mozdul: szemük külön-külön van beágyazódva, olyan, mint egy csillagászati távcső, ezért aztán mindent látnak elől is, hátul is. Nos, a gyík hirtelen megpillantott egy moszkítót. Elindul felé. A moszkító látja a veszélyt, menekülni kezd. Érdekes, hogy sosem menekül lefelé, a mélységbe, amelynek alján a padlódeszkák vannak, hanem a levegőbe emelkedik idegesen, és dühösen köröz, aztán repül egyre följebb és följebb, mígnem a plafonon landol. Még nem tudja, és valószínűleg nem sejtí, hogy ennek a döntésének halálos következménye lesz. Mert amikor a plafonhoz tapad, fejfelé, elveszti tájékozódási képességét, irányérzékét, összekeveri a világtájakat. Következésképpen ahelyett, hogy eltűnne a veszélyes terepről, amit a plafon jelent, úgy viselkedik, mintha zsákutcába, kilátástalan kelepccébe esett volna.

A gyík most már, hogy a moszkítót a plafonon tudja, örvendezhet és száját nyalogathatja; a győzelem közel van. Nem csücsül azonban a babérjain – továbbra is éberem és elszántan figyel. A plafonra ugrik, és egyre kisebb és kisebb köröket ír le nagy sebességgel a moszkító körül. Valamiféle mágiának, varázslásnak, hipnotikus elemnek kell ebben lennie, mert a moszkító, bár elrepülhetne a légtérbe, ahol semmiféle támadó nem érné utol, hagyja, hogy a gyík egyre szorosabb gyűrűt fonjon köré a maga megszokott ritmusában: eliramlás és megdermedés, eliramlás és megdermedés. Egyszer csak a moszkító döbbsen rájön, hogy nem maradt számára semmiféle manőverezési lehetőség, hogy a gyík már egészen közel van, és ez a gondolat még jobban megzavarja, s annyira erőtlenné teszi, hogy beletörődve sorsába, mindenről lemondva, a legkisebb ellenállás nélkül hagyja, hogy a gyík lenyelje.

Minden, a gyíkokkal való barátkozásra tett kísérlet kudarcra van ítélve. A gyíkok nagyon bizalmatlan, ijedős teremtmények – saját útjukat járják (vagy inkább – futkossák). Sikertelenségünk bizonyos metaforikus jelentést hordoz: megerősíti azt, hogy élnünk együtt, egy fedél alatt, s mégsem értünk szót, mégsem találunk közös nyelvet.

Zanzibáron nem nézhetem a gyíkok cikázását, itt ugyanis esténként kikapcsolják a világítást, így hát sötétben kell türelmesen várakoznom, hogy kivilágosodjék. Nyomasztóak ezek a hosszú, üres órák, amikor az ember tétlenül lesi az első fénysugarat.

Tegnap hajnalban (amely itt soha nem sápadt, hanem azonnal bíborvörös, színes, tüzes) csengőszó verte föl az utca csöndjét. Az eleinte távoli és fojtott hang egyre jobban közeledett, mígnem egészen jól kivehető, erős és magas hang lett belőle. Kinéztem az

ablakon. A keskeny utca végén egy arabot pillantottam meg, aki forró kávé árult. A fején himzett muzulmán fejkötőt viselt, a vállán laza fehér galabija lógott. Egyik kezében kúp alakú, csőrös fémedényt vitt, a másikban porcelán csészékkel teli kosarat.

A reggeli kávéivás itt ősrégi rituálé – a muzulmánok, az imával együtt, ezzel kezdik a napot. A hajnalonként utcáról utcára járó kávéárus csengetése volt a hagyományos ébresztőjük. Hangjára fölkeltek, kimentek a ház elé, s várták, hogy megjelenjen az árus friss, aromás, erős kávéjával. A reggeli kávézás a köszöntések, üdvözlések ideje volt. Ilyenkor biztosították egymást arról, hogy az éjszaka jól telt, kifejezték reményüket, hogy – ha Allah engedi! – jó nap vár rájuk.

Amikor ideérkeztünk, nem volt kávéárus. Most pedig, alig öt nap elteltével, újra megjelent: az élet visszatért a régi kerékvágásba, folytatódott a normális, mindennapi lét. Az a szép és reménykeltő az emberben, hogy olyan makacsul, hősiesen törekszik a normális állapotra, hogy szinte ösztönösen és mindennek ellenére ezt keresi. Mert az egyszerű emberek itt a politikai kataklizmákat – az államcsínyeket, katonai puccsokat, forradalmakat, háborúkat – úgy kezelik, mint a természet világához tartozó jelenségeket. Ezekhez is ugyanolyan apatikus beletörődéssel és fatalizmussal közelítenek. Mint az orkánhoz, viharhoz. Semmit sem lehet ellenük tenni, meg kell várni, hogy elmúljanak, eresz alá kell bújni, és időnként fölneézni az égre, hogy eltűntek-e már a villámok, elvonultak-e a felhők? Ha igen, akkor ki lehet menni, és vissza lehet térni ahhoz, amit félbe kellett szakítani – a munkához, az utazáshoz, a napfényhez.

Afrikában az élet könnyebben és talán gyorsabban tér vissza normális medrébe, mert itt minden sokkal ideiglenebb, könnyebb, ócskább, kevésbé tartós, villámgyorsan el lehet hát pusztítani egy falut, ültetvényt vagy utat, de aztán gyorsan újjá is lehet építeni.

Általában délelőtt mentünk a postára, hogy elküldjük tudósításainkat. Már tizen voltunk, mert utánunk beengedtek a szigetre még hét külföldi újságíró. A kicsi, mintás arabeszkekkel díszített postaépületnek külön története volt: innen küldték távirataikat a nagy utazók – Livingstone és Stanley, Burton és Speke, Cameron és Thomson. A távirógépek egyébként azokat a régmúlt időket idézték. Kitartart belsejük olyan volt, mint a középkori városházák régi toronyóráinak szerkezete, annyi volt bennük a fogaskerék, korong, tengely, emelő.

A UPI tudósítója, az örökké elfoglalt, magas, szőke John, ahogy elolvasott egy frissen kézhez kapott táviratot, a fejéhez kapott, s amikor kijöttünk a postáról, félrehúzott, és megmutatta a távirat szövegét. Szerkesztősége tudatta Johnnal, hogy Kenyában, Tanganyikában és Ugandában az éjjel katonai lázadások törtek ki, s hogy John azonnal induljon azokba az országokba. – Azonnal! – kiáltott fel John. – Azonnal, de hogyan?

A hír megdöbbentő volt. Katonai lázadás! Úgy nézett ki, komoly dologról van szó, bár a részleteket nem ismertük. Alig egy hete Zanzibár, ma meg már egész Kelet-Afrika! A kontinens láthatóan a zavargások, lázadások, államcsínyek nyugtalan korszakába jutott. Nekünk, a Zanzibar Hotel lakóinak azonban most más gondunk volt – hogyan jutunk ki a szigetről? Egyébként sem volt értelme, hogy tovább maradjunk – Okello hadimarsall emberei nem engedték, hogy vidéken is körülnézzünk, olyan helyeken, ahol korábban harcok voltak, s ahol, állítólag, sok foglyot tartottak fogva. Magában a városban pedig álmos nyugalom volt, a napok eseménytelenül teltek.

Ahogy visszaértünk a szállodába, tanácskozást tartottunk, amelyen John elmondta, milyen táviratot kapott. Mindannyian vissza akartunk menni a kontinensre, de egyikünk sem tudta, hogyan. A sziget továbbra is el volt vágva a külvilágtól, nem volt semmiféle összeköttetés. S ami még rosszabb, minden jel arra mutatott, hogy a helybeliek, még mindig intervenciótól tartva, mintegy túszként tartották minket a szigeten. Karume, az egyetlen ember, aki segíthetett volna rajtunk, nem volt sehol, általában a repülőtéren tartózkodott, de mostanában ott sem látták.

Egyetlen lehetőség kínálkozott: a tengeri út. Valaki olvasta egy útikalauzban, hogy Dar es-Salaam 75 kilométerre van tőlünk. Hajóval bizonyára kellemes út lenne, de honnan vegyünk hajót? Csónak szintén nem jöhetett számításba. Nem avathattuk be szándékunkba az itteni csónaktulajdonosokat, mert vagy börtönben ültek (ha egyáltalán életben voltak), vagy félték volna, esetleg följelenthetek volna minket. Mindenekelőtt attól kellett tartanunk, hogy a hadimarsall tapasztalatlan, véletlenszerűen verbuvált emberei, akik az egész partszakaszt ellenőrizték, ha meglátnak egy csónakot, elkezdik lőni, hiszen valójában senki sem parancsolt nekik.

Tanácskozásunk közben egy küldönc újabb táviratot hozott. A szerkesztőség sürgette John: a katonaság már elfoglalta a repülőtereket, kormányépületeket, és mindhárom országból eltűnt a miniszterelnök. Lehet, hogy valahol bújkálnak, de lehet, hogy már nem is élnek. Hallgattuk a szenzációs híreket, és – rabként a szigetre zárva – fogunkat csikorgattuk tehetetlen dühünkben. A tanácskozás valójában eredménytelenül végződött. Egy dolgot tehettünk: vártunk. Két angol – Peter a Reuterstől és Aidan a Radio Tanganyikától – elmentek a városba, hátha találnak itteni angolokat, akik segíthetnek rajtunk. Kétségbeesésünkben minden lehetőségbe belekapaszkodtunk.

Este Peter és Aidan visszajött, és újabb megbeszélésre hívtak össze bennünket. Találtak egy idős angolt, aki úgy döntött, az első adandó alkalommal elhagyja Zanzibárt, s el akarja adni jó állapotban lévő motorcsónakját. A csónak a kikötőben horgonyoz, nem messze, egy félreeső helyen. Az az ember este odavezet bennünket hátsó utakon, a sötétség leple alatt. A csónakba rejtőzve várunk majd késő éjszakáig, míg az örök el nem alszanak. Az idős angol, régi gyarmatosító, ezt mondta nekik: – A néger az néger. Akárhogy is, aludnia muszáj. – Éjfél után elindítjuk a motort, és menekülünk. Az éjszakák most olyan sötétek, hogy még ha lőnének is utánunk, aligha találnak el minket.

Amikor befejezték, csönd lett. Aztán megszólalt az első hang. Mint mindig, most is voltak, akik támogatták az ötletet, mások elleneztek. Zápороztak a kérdések, vitakoztunk. Ha lett volna más lehetőség, a motorcsónakon való menekülést minden bizonnyal túl kockázatos és örült dolognak tartottuk volna, de falhoz voltunk szorítva, és végérvényesen eldöntöttük, hogy minden áron, igen: minden áron! kijutunk ebből a kelepceből. Égett a talaj a lábunk alatt, az idő meg sürgetett. Zanzibár? Amilyen elszánással akartunk ide jutni, most ugyanolyan elszánással akartunk innen elkerülni. Csak Feliks és Arnold ellenezte a tervet. Feliks úgy vélte, hogy ostobaság, és hogy ő már öreg az ilyen kalandhoz, Arnoldnak pedig egyszerűen túl sok értékes felszerelése volt, félt, hogy elveszítheti. A gyanú elkerülése végett azonban elvállalták, hogy kifizetik szállodai számlánkat, amikor már a tengeren leszünk.

Este eljött a kicsi, ősz angol úr a brit gyarmati hivatalnokok hagyományos öltözkézésében: fehér ingben, széles, fehér sortban és fehér térdzokniban. Követtük őt. Olyan sűrű sötétség volt, hogy alig láttuk előttünk imbolygó alakját: hol felillant, hol eltűnt, mint valami kísértet. Végül megéreztek, hogy deszkán lépdelünk – ez már biztosan a móló. Ekkor az öregúr odasúgta, hogy a lépcsőn menjünk le a csónakhoz. Miféle lépcsőn? Miféle csónakhoz? Semmit sem láttunk. De a gyarmatosító nógatott minket, hangja parancsoló lett, egyébként is, a közelben lapulhattak a hadimarsall emberei. Elsőnek az ausztrál Mark, egy jól megtermett, széles, becsületes arcú férfi ment le, mert még a tanácskozáson kijelentette, hogy tud hajót vezetni, s vállalta a motorcsónak irányítását. Nála volt annak a láncnak a kulcsa is, amellyel a csónak a mólóhoz volt erősítve, és ő tudta, hogy kell a csónak motorját beindítani. Amikor Mark talpa a csónak aljához ért, nagy csobbanás hallatszott. Mindannyian sziszegni kezdtünk, hogy csöndesebben, psszt! Szép sorban követtük egymást: az angol Peter és Aidan, a német Thomas, az amerikai John, az olasz Carlo, a cseh Jarek és én. Igyekeztünk kitapogatni a csónak peremét, alakját, megállapítani, hogyan helyezkednek el a rekeszek, aztán próbáltunk leülni valamelyik padra vagy elterülni kényelmesen a csónak aljában.

Az öreg angol gyorsan eltűnt, egyedül maradtunk. Semmilyen fényt nem láttunk. Mélységes, egyre félelmetesebb csönd uralkodott a környéken. Csak néha hallottuk egy-egy mólóhoz verődő hullám csobbanását és messziről, nagyon messziről a távoli, láthatatlan

óceán zúgását. Hogy ne áruljuk el magunkat, csöndben ültünk, egy szó nélkül. John, akinek foszforeszkáló karórája volt, időről időre körbeadta az órát – a miniatúr, világító kis pont kézről kézre járt: 22.30, 23.00, 23.30. Így várokozunk a sötétség mélyén álmosan, dermedten és nyugtalanul. Végül aztán John órája éjjeli kettőt mutatott. Ekkor Mark megrántotta a motor indító zsinórját. A motor, mint hirtelenül fejbe kólintott állat, mordult egyet, majd fölvyitott. A csónak megingott, orra magasba emelkedett, és nekiiramodott.

Zanzibár kikötője a sziget nyugati partjánál, a kontinenshez legközelebbi partnál helyezkedik el. Logikus volt hát, hogy ha a kontinensre akarunk jutni, nyugatnak, sőt, Dar es-Salaam esetében délnyugatnak kell tartanunk. Egyelőre azonban csak egyet akartunk – minél távolabb kerülni a kikötőtől. Mark teljes sebességre kapcsolt, a motorcsónak enyhén rázkódott, de gyorsan siklott a nyugodt, sima víztükrön. Továbbra is teljes volt a sötétség, a sziget felől egyetlen lövés sem hallatszott. A menekülés sikerrel járt, biztonságban voltunk. Ettől aztán mindjárt jobb lett a hangulatunk, elmúlt a dermedtségünk. Így haladtunk, ebben a kellemes állapotban több mint egy órát, amikor hirtelen minden változni kezdett. Az addig sima víztömeg nyugtalanul, nagy erővel megmozdult. Már jöttek is a hullámok, s azonnal hevesen, indulatosan verődtek a csónak pereméhez. Olyan volt, mintha valaki hatalmas, sziklakemény ököllel verné dühében a csónakot. Volt ebben valamiféle elszántság, örült tombolás, vak elkeseredettség, de hidegvérű rendszeresség is. Ugyanakkor viharos szél támadt, és eleredt az eső, de olyan, amilyen csak a trópusokon szokott lenni: szabályos vízfal, vizes és szakadt ránk. Mivel továbbra is sötét volt, teljesen elvesztettük tájékozódási képességünket, nem tudtuk, hol vagyunk, milyen irányban haladunk. Egy idő után azonban már ez sem volt fontos, mert a motorcsónakot egyre nagyobb, egyre magasabb hullámok ragadták magukkal már olyan fenyegető és örült erővel, hogy fogalmunk sem volt róla, mi lesz velünk egy perc, egy másodperc múlva. Először hatalmas recsegéssel a magasba repültünk, egy pillanatig megálltunk valamelyik hullám láthatatlan csúcsán, aztán már zuhantunk is lefelé a zúgó mélybe, az üvöltő sötétségbe.

Egyszer csak megállt a vízzel elöntött motor. Elkezdődött a pokol. A csónak hanyódott jobbra-balra, erőtlenül, védtelenül forgott körbe-körbe, csak azt vártuk rémülten, hogy a következő hullám fölborítja. Görcsösen kapaszkodtunk a csónak peremébe. Valaki hisztérikusan kiabált, valaki más Istent hívta segítségül, volt, aki a csónak alján feküdt nyöszörögve, epét hányva. Az orkán többször is megfürdetett bennünket, a tengeri betegség egymást követő rohamai egész belsónket kiszaggatták, s ha maradt még bennünk valami, csak az állati, jeges rémület volt az. Se mentőövünk, se mentőmellényünk nem volt, minden felénk közeledő hullám a halálunkat jelenthette.

A motor bedöglött, nem lehetett beindítani. Egyszer csak Peter felkiáltott a nagy zajban: – Olaj! Eszébe jutott, hogy az ilyen motorokba a benzin mellé olajat is kell tölteni. Kutatni kezdtek Markkal, végül találtak egy doboz olajat. Töltöttek belőle a tartályba. Mark néhányszor meghúzta a zsinórt, és a motor beindult. Örömujjongásban törtünk ki, bár a vihar tovább tombolt. Legalább a remény egy kis szikrája fölillant előttünk.

A hajnal komoran köszöntött ránk, alacsonyán úsztak a felhők, de az eső csendesedett, s végül világos lett. Néztünk jobbra-balra, ugyan hol lehetünk? Körben mindenütt víz, hatalmas, sötét, még mindig háborgó víztömeg. A távolban a horizont föl-le emelkedik, valamiféle kimért, kozmikus ütemben hullámszik. Aztán, amikor a nap már magasán járt, sötét vonalat pillantottunk meg a horizont szélén. Szárazföld! Arrafelé vettük az irányt. Előttünk lapos part terült el pálmákkal, emberekkel, távolabb kis házakkal. Kiderült, hogy újra Zanzibáron vagyunk, csak jóval a város fölött. Mivel nem ismertük a tengert, nem tudtuk, hogy az ilyenkor szokásos monszun ragadott el minket, s még szerencse, hogy ide hajította ki csónakunkat, mert elvihette volna a Perzsa-öbölbe, Pakisztánba vagy Indiába is. Csakhogy egy ilyen utat egyikünk sem élt volna túl – elpusztultunk volna a szomjúságtól, vagy egymást faltuk volna föl éhünkben.

Mindannyian kimásztunk a csónakból, és félholtan elterültünk a homokon. Képtelen voltam megnyugodni, kérdezgetni kezdtem az összesereglett embereket, hogyan juthatnék a városba. Egyiküknek volt egy motorbiciklijé, vállalkozott rá, hogy bevisz. Illatos, zöld alagutakon át, banánfák, mangófák és szegfűszegfák között haladtunk. A forró levegő szárította rajtam az inget és a nadrágot – mindenem fehér és sós volt a tenger vizétől. Egy óra múlva a repülőtérré értünk, arra számítottam ugyanis, hogy ott megtalálom Karumét, aki majd segít, hogy eljussak Darba. Egyszer csak észrevettem, hogy a kifutópályán egy kis repülőgép áll, kabinjába pedig éppen Arnold pakolja befelé a holmiját. A repülőgép szárnyának árnyékában Feliks ácsorgott. Amikor odafutottam hozzá, rámnézett, köszönt, majd így szólt:

– A helyed üres. Rád vár. Ül be!

(Folytatjuk)

Fordította: *Szenyán Erzsébet*